

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

JULI
1954

ONDER REDACTIE VAN:
H. DE JONG

27e JAARGANG
Nº 7

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: MAJELLAPARK 61, UTRECHT
Gironummer 575520 ten name van de Vereeniging „OUD-UTRECHT”

OUDE UTRECHTSCHЕ STRAATNAMEN

1. Konings- en Keizersstraten of wegen

a. Koningsnamen

De eerste vraag der derde vragenlijst van de afdeling Naamkunde der Centrale commissie voor onderzoek van het Nederlandsche volkseigen gaat over oude konings(keizers)-wegen in de Nederlanden.

Koningswegen (viae regiae) zijn volgens het Handboek der middelednederlandsche geographie de sedert den Karolingischen tijd hier te lande voorkomende wegen. De naam wijst er reeds op, dat deze vroeger onder koninklijk toezicht stonden en dienst deden voor verkeer over grooten afstand. Mogelijk zijn de Koningsstraten in eenige onzer steden, zoo besluit het handboek daaromtrent, herinneringen aan zulke wegen.¹⁾

In haar geheel luidt de bedoelde vraag: a. Kent U in Uw omgeving een Koningsstraat of -weg (Keizerstraat of -weg)? b. Kan deze benaming uit de Middeleeuwen stammen? c. Wanneer het een straat betreft, kan deze dan vroeger een hoofdstraat zijn geweest? Kunt U iets mededeelen over de ligging?

De eerste indruk, door deze vraag gewekt, zal bij de meeste lezers wel zijn, dat ze voor Utrecht, de oudste en belangrijkste stad van Noord-Nederland in de middeleeuwen, bevestigend beantwoord zal kunnen worden.

Mede afgaande op den nu geldenden naam, meende dan ook dr F. Leyden, schrijver van tientallen studies over de oude landwegen in Noord-Nederland, er niet aan te mogen twijfelen, dat de Koningsweg van Utrecht naar Bunnik een merkwaardig voorbeeld van een echte, oude Koningsweg vormt.²⁾

De naam Koningsweg is echter eerst in het begin der 19de eeuw ontstaan, nadat koning Lodewijk Napoleon de daar noordelijk gelegen landgoederen Oud- en Nieuw-Amelisweerd in November 1808 had aangekocht, om op dat groote terrein ter weerszijden van

den Krommen Rijn een nieuw paleis te laten bouwen en een park aan te leggen. ³⁾ Dat plan is niet doorgegaan, maar de eertijds hier bij het Houtensche pad beginnende „wagenweg naar Wijk bij Duurstede”, een kale kleiweg waarlangs in 1627 een zandpad voor voetgangers was aangelegd, werd verbeterd. Het eerste gedeelte, dat met een bocht over de Koveelaarsdijk ging, werd uitgeschakeld en in het verlengde der Gansstraat door een recht stuk over daartoe door den koning ten deele aangekochten grond vervangen. Tot aan de oprijlaan van Oud-Amelisweerd, dat is in de buurtschap Vechten, ongeveer 4 kilometer ten zuidoosten der stad is de weg toen een breeden zandweg met aan weerskanten twee rijen boomen geworden. Het bestaande verbod van beplanting, om de onbegaanbaarheid bij ongunstig weer te beperken, hebben Gedeputeerde staten blijkbaar niet laten gelden, omdat zij den weg „behoorlijk gepuind en gezand” rekende. In dezen tijd ontstond de sedert dien gehandhaafde naam van Koningsweg, welke nu, bij de stedelijke gebiedsuitbreiding in 1954, ook aan het aansluitend, in het voormalig gebied der gemeente Bunnik gelegen en onbeplant gebleven gedeelte is gegeven.

Of de weg oudtijds al een belangrijke verbinding vormde, als zoodanig van meer dan inheemsche beteekenis was, is wegens gemis van gegevens niet aan te toonen. Over oude landwegen, vooral over die ten noorden van de groote rivieren is tot nu toe weinig onderzocht. De waterwegen schijnen in dit gebied voldoende te zijn geweest, zoowel tijdens de Romeinsche heerschappij als gedurende den Frankischen tijd, waarin de invallen der Noormannen (9de eeuw) plaats vonden. Na den aftocht der Noormannen werd de verwoeste stad onder leiding van bisschop Balderik (918—977) herbouwd, vergroot en versterkt, maar 't is niet gebleken, dat nieuwe landwegen, nu ook als heerbanen bedoeld, aangelegd moesten worden, ofschoon de tevoren zoo belangrijke waterweg van Dorestad (Rijn—Lek) over Utrecht naar de Noordzee bij Katwijk of door het Vlie toen blijkbaar al onbruikbaar was geworden door den vloedramp van omstreeks 860.

De Koningsstraat, die door één der oudste stadsgedeelten loopt, voldoet evenmin aan de in de vraag gestelde verwachtingen. Haar naam dateert eerst uit den tijd der onafhankelijkheidsfeesten in November 1863, toen de bewoners der voormalige wijk C, echte Oranjeklanten, het verzoek deden de namen van een drietal straten in hunne buurt meer in overeenstemming met hunne vaderlandsche gezindheid te brengen. Bij besluit van B. en W. van den 3den December van genoemd jaar werden de Catharijnestraat, het Zand en de Zandstraat, de aanéénsluitende verbindingen van het Vredenburg met de Oudegracht—Zandbrug, in Willems-, Konings- en Oranjestraat herdoopt. Om verwarring met een gelijknamige straat in de geannexeerde gemeente Zuilen te voorkomen, is de

straatnaam in de voormalige Wijk C in Oude Koningsstraat veranderd, ingaande met het jaar 1954.

In bovengenoemde buurt lag ook nog aan de Weerdzijde der Oudegracht, tusschen de perceelen genummerd 5 en 17 van die gracht, een doodlopend straatje, dat de Koningspoort heette. Aan dat slop lagen blijkens de nummering van November 1890 vijf afzonderlijke perceelen, die in de reeks Oudegracht als nrs 7, 9, 11, 13 en 15 ingeschreven stonden. Bij de zgn. saneering der voormalige Wijk C in en om 1930 is dit straatje geheel gesloopt; de naamsoorsprong bleef onopgehelderd.

Nog leidde in vroeger jaren van de Lange Nieuwstraat af een Koningssteeg langs het Koningsplein naar den voormaligen Achterweg, die later in de Arentzstraat herdoopt is. Waarschijnlijk is deze doorgang, schreef Van der Monde, door de familie De Coninck aangelegd. Zij kan echter niet onder de oudste stegen gerangschikt worden, dewijl haar bestaan op de oudste plans der stad niet gevonden wordt. ⁴⁾ Blijkens het volksverhaal, door Van Liefland vastgelegd, zou de naam echter ontstaan zijn doordat in de voormalige St.-Nicolaasparochie, waartoe deze buurt behoorde, „een plein was waarop eens drie schutterskoningen naast elkaar woonden.” ⁵⁾ Als deze overlevering op goeden grond steunt, dan kan de naam Koningsplein eerst omstreeks 1530 ontstaan zijn, want het stadsbestuur besloot in 1525 de busschuttersdoelen Achter St.-Jacob in het „Handvoetboog“-kwartier, sedert 1795 wijk C, door een schuttersdoelen „tegen Sunte Servaes over” te vervangen, welke enkele jaren later gereed kwam. De namen Doelenstraat, Wijde Doelen en Schutterstraat herinneren in deze omgeving nog aan hare vroeger bestemming. Het koningsschieten naar den vogel vond op den wijdingsdag der St. Nicolaaskerk plaats. ⁶⁾

Het Koningsplein, waaraan toen vijf huizen stonden, werd omstreeks 1830 opgeruimd, de Koningssteeg, eveneens uit krotjes met ellendige kelderwoningen bestaande, verdween in 1867. De vrijgekomen ruimten werden in het complex van het krankzinnigen-gesticht opgenomen.

Het zgn. Koningslust, even buiten de Wittevrouwenpoort aan den Blauwkapelschen weg gelegen, was een door Gerrit Koning in 1767 aangelegd landgoed, dat in 1778 door den herbergier Willem van Steenwijk voor f 2500.— werd overgenomen en als uitspanning met kolfbaan ingericht. Door de grenswijziging van 1830 kwam het oorspronkelijk tot de gemeente Maartensdijk behorende perceel in het gebied der stad Utrecht te liggen. Tien jaar later werd Koningslust weer een gewone buitenplaats, wat ze bleef tot

in 1903, toen ze door de stad ter vergrooting van het terrein der gasfabriek werd aangekocht en gesloopt.

Het groote publiek heeft aan den naam steeds, doch geheel ten onrechte, een vorstelijk verband willen ontleenen. Zoo vermeldt het onderschrift der afbeelding op een omstreeks 1900 uitgegeven prentbriefkaart: Koningslust..... het laatste gedeelte van het voormalig buitenverblijf van koning Lodewijk Napoleon. 7) En volgens een andere overlevering is de naam ontstaan doordat koning Willem III er op een inspectietocht langs de Utrechtsche fortenlinie vertoefd zou hebben. 8) Dat zou tusschen 1869 en 1890 geweest moeten zijn, want de forten zijn hier in eerstgenoemd jaar aangelegd en de koning is in laatstgemeld jaar overleden. In dat tijdvak was Koningslust al lang geen verpoozingsplaats meer.

Ten slotte de herinnering, dat de straat, die het in het kroningsjaar op het aloude Oudwijkerveld aangelegde Wilhelminapark aan de oostzijde zou begrenzen, bij besluit van B. en W. van 12 Juli 1898 Koningslaan werd gedoopt. E.

1) L. Ph. C. van den Bergh, Handboek der Middelnederlandse geographie. Derde druk, aangevuld en omgewerkt door A. A. Beekman en J. D. Moerman. 's-Gravenhage, 1949. 8°. Blz. 98.

2) F. Leyden, Oude wegen op de Veluwe. In Gelre: Bijdragen en mededeelingen. XLIII—1940, blz. 186.

3) M. D. Ozinga, De architecten van Lodewijk Napoleon als koning van Holland. In: Oudheidkundig jaarboek XI—1943, blz. 70, 71 en 84.

4) N. van der Monde, Geschied- en oudheidkundige beschrijving... der stad Utrecht. Dl. I. Utrecht, 1844. 8°. Blz. 295.

5) J. van Liefland, Utrechts Oudheid. [Utrecht, 1858—'59]. 4°. Blz. 160.

6) H. J. Broers, Utrecht. Historische wandelingen. Nieuwe geill. uitgave door C. W. Wagenaar. Utrecht, 1909. 8°. Blz. 271.

7) G. Brinkhuis, Koningslust. In: Maanblad van „Oud-Utrecht” I—1926, blz. 73—75.

8) L. A. G. Tulleken, Koningslust. Alsvoren, blz. 75—76.

EEN BOEK OVER „DE FUNDATIE”.

A. J. S. van Lier, De Fundatie van de vrijrouwe van Renswoude binnen de stad Utrecht. Utr. 1954, 230 blzz. met afbb. en plattegrond.

De herdenking van het 200-jarig bestaan van de Fundatie van Renswoude op 26 April 1954 is de aanleiding geweest tot het verschijnen van bovengenoemd werk van de hand van een der oudste regenten, dr A. J. S. van Lier.

Reeds eerder had een publicatie over deze stichting het licht ge-